

**Відгук
офіційного опонента
на дисертацію Сивака Василя Пилиповича
«ОБЛАШТУВАННЯ ІНТЕР'ЄРУ НАРОДНОГО ЖИТЛА
УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст.»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за
спеціальністю 07.00.05 – «Етнологія»**

Регіон Українських Карпат становить своєрідну історико-етнографічну і господарсько-культурну зону, простір етнічного і політичного пограниччя, заселений, крім українців, іншими європейськими народами. Ця обставина завжди обумовлювала особливу актуальність досліджень традиційної культури регіону, зокрема народного житла.

Традиційне житло є одним із тих компонентів культури, які здавна належать до невід'ємних складових нашого повсякдення. Функції житла в культурі і побуті настільки різнопланові, що скільки б його не досліджували – завжди знайдуться питання, здатні зацікавити науковця. Над вивченням різних аспектів народного житла, його функціональних та конструктивних особливостей працюють представники різних наукових напрямів. Саме тому ми можемо говорити про сформовані системи підходів, певні наукові традиції, що склались в процесі дослідження цього явища культури.

Запропоноване для захисту дисертаційне дослідження Василем Пилиповичем Сиваком про один із вагомих компонентів етнічного визначення – житло, зокрема таку його складову як облаштування інтер'єру, безумовно є предметом поглибленого наукового вивчення. **Актуальність** обраної дисертантом теми можна обґрунтувати значною кількістю причин. Ми ж згадаємо лише ті з них, які, на наш погляд, є найбільш вагомими. По-перше, спеціальних наукових досліджень про облаштування інтер'єру народного житла немає ні в розрізі географічних меж запропонованого дослідження, ні в загальноукраїнському контексті. Відповідно, немає єдиного концептуального підходу до висвітлення комплексу питань із означеної проблематики. У зв'язку із цим надзвичайно важливою та актуальною є розробка науково-теоретичних підходів щодо меблів та хатнього обладнання кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.

По-друге, актуальність може бути підтверджена також необхідністю популяризації народного житла, що наділено і важливим практичним виміром. Ні для кого не є секретом те, що народне житло – це яскравий, візуальний прояв етнічної ідентичності. Воно несе важливу інформацію про етнічну історію та культуру народу, знання і популяризація яких є важливою умовою для усвідомлення культурних здобутків української нації та її місця серед інших європейських народів.

По-третє, результати дослідження дадуть можливість історикам, етнологам, мистецтвознавцям більш глибоко увиразнити існуючі підходи до вивчення різних аспектів традиційного народного житла.

Безумовним є важливе **практичне значення** наукової праці В. Сивака, яка дає можливість оцінити еволюцію та збереженість окремих складових облаштування інтер'єру традиційного житла кінця XIX – першої половини XX ст. Розроблена методика дослідження може бути використана при вивченні інтер'єрного планування традиційної хати інших історико-етнографічних регіонів України. Важливість дисертації полягає також у тому, що зібраний і систематизований у ній матеріал, може стати важливим інструментом у музейній справі. На його основі можна чітко визначати, відбирати та зберігати речові пам'ятки народної архітектури досліджуваного регіону. Презентований до роботи додаток є не тільки фундаментальним підґрунтям дисертації, але й стане в нагоді музейним співробітниками у науковому описі, систематизації та каталогізації музейних збірок, реставраторам у розробці методики охорони та реставрації традиційних предметів інтер'єру. У світлі сучасних модних тенденцій результати досліджень можуть бути корисними у практичній діяльності архітекторів та дизайнерів, які займаються проектування інтер'єрів як приватних будівель, так і споруд громадського призначення.

Оцінюючи найважливіші здобутки дисертаційної роботи варто вказати на її результати, що мають **вагому наукову новизну**. На нашу думку, вирішальне значення для належного дослідження особливостей інтер'єру традиційної народної хати мають польові етнографічні матеріали, зібрані особисто автором впродовж 1986-2016 рр. Саме прискіпливе обстеження 128 населених пунктів чотирьох областей, застосування методу критичного аналізу, наукової евристики, критики джерел, оригінальність авторських спостережень та висновків забезпечили новизну пропонованої дисертації. На основі значної кількості польових, архівних і літературних джерел дослідник здійснив комплексний аналіз системи облаштування народного житла, а також визначив характерні риси меблів та інших елементів інтер'єру, спробував удосконалити локалізацію назовництва окремих компонентів інтер'єру та їх елементів, під новим кутом розглянути проблеми організації внутрішнього простору селянської хати.

Структура роботи відповідає поставленій меті і сформульованим завданням. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури, а також додатків. У вступі Василь Сивак обґрунтував актуальність теми, чітко визначив мету і завдання дослідження, подав переконливу аргументацію щодо новизни дисертації, показав методологічну основу. Цілком логічно і достатньо обґрунтовані хронологічні рамки та географічні межі роботи. Нижня хронологічна межа пояснюється початком цілеспрямованої фіксації народознавцями інтер'єру народного житла, а верхня – обумовлена утвердженням радянської влади та кардинальними змінами в облаштуванні інтер'єру народного житла.

У першому розділі дисертації «Історіографія, джерела та методологічні засади дослідження» детально проаналізовано стан наукової розробки проблеми в українській та іноземній історіографії XIX – початку XXI ст. Дисертант характеризує головні праці, присвячені досліджуваній проблематиці. Розгляд

історіографії здійснюється за хронологічно-тематичним принципом. Так при характеристиці використаних праць автор виділяє чотири періоди розробки дослідниками розглядуваної теми: 1) XIX – початок XX ст.; 2) міжвоєнний період (1921-1930-ті рр.); 3) повоєнний («радянський» – 1940-1980-ті рр.); 4) сучасний (від 1991 р.).

Значну увагу у роботі присвячено характеристиці джерельної бази, яку поділено на неопубліковані та опубліковані матеріали. Поряд із власними польовими етнографічними матеріалами цінними у дослідженні є залучені автором звіти експедицій 1954-1955 рр. О. Плісецької, що стосуються різьблених скринь. Вони зберігаються у фондах архіву Інституту народознавства ІІАІІ України. Позитивним є те, що джерельна база дисертації представлена у поєднанні з оглядом колекцій різних музеїв, зокрема використанням фондів Музею народної архітектури та побуту (Львів), Національного музею народної архітектури та побуту України (Київ), Музею народної архітектури (Переяслав-Хмельницький), Закарпатського музею народної архітектури та побуту (Ужгород), Музею етнографії та художнього промислу (Львів) та музею «Бойківщина» (Самбір). У роботі використано чималу кількість лінгвістичних джерел: діалектологічних видань, словників. Значний масив інтерв'ю, фотографій, зарисовок і схем є одним із головних здобутків цієї роботи.

У другому розділі «Загальна характеристика інтер'єру народного житла бойків, гуцулів та лемків» здобувач характеризує опалювальні пристрої та розвиток системи опалювання, предметне заповнення інтер'єру курної та напівкурної хат, а також житла, опалювані «по чистому».

На основі зібраного фактологічного матеріалу автор визначає основні функції печі як однієї із найважливіших складових внутрішнього облаштування селянської оселі, коротко описує форми печей в залежності від її розташування відповідно до інших складових внутрішнього наповнення оселі. Привертає увагу детальний матеріал, іноді навіть до найменших дрібниць, про курні печі. Поряд із загальноприйнятими подаються місцеві назви всіх складових курної печі. В окремих випадках виводиться етимологія походження тої чи іншої назви. Поряд із описовою частиною цінним є зазначення конструктивних особливостей та точних розмірів складових печі. Все це супроводжується посиланнями на рисунки та фотографії, що розміщені в додатках. Досить прискіпливо підійшов дисертант до аналізу процесу еволюції печі від курної до напівкурної, а від неї до печі, пристосованої до повного виведення диму за межі житлового комплексу. Важливо, що Сивак В.П. подає детальний опис поетапності процесу проникнення нових тенденцій в систему традиційних опалювальних пристроїв (печей).

Спираючись на дослідження попередників та власні польові етнографічні матеріали дисертант наводить типові описи облаштування курної і напівкурної хат та житла опалюваного «по-чистому». До заслуг автора варто віднести й матеріал, що стосується ролі окремих складових житла та його інтер'єру при реконструкції житлово-побутового комплексу.

Третій розділ «Меблі для сидіння та тимчасового відпочинку» присвячений трансформаційним процесам у побутуванні традиційних стаціонарних (нерухомих) та рухомих переносних меблів для сидіння та тимчасового відпочинку. Прикладом ретельного опрацювання та аналізу зібраного

матеріалу є відомості про конструктивні модернізаційні зміни в різновидах меблів для сидіння, які траплялись в побуті всіх історико-етнографічних районів Українських Карпат. До таких модернізаційних змін дисертант відносить конструктивні зміни в лавах у селах закарпатської Лемківщини та Гуцульщини, появу у 20-40-х рр. XX ст. в усьому Південно-Західному історико-етнографічному регіоні нового різновиду народних меблів – бамбетлю. На прикладі ілюстративних джерел, поданих до роботи, можна прослідкувати процес еклектичного поєднання елементів міських та народних меблів, зокрема, появу модифікованих варіантів стільців, лав та ліжок.

У другому підрозділі третього розділу *«Рухомі або переносні меблі»* увага дослідника приділена основним аспектам функціонування традиційних народних меблів, що могли переноситись з місця на місце. До таких автор відносить різновиди лав з оперттям та без нього, лави-шафарні, лави-канapi, різні за формою стільці. Дисертант вводить у науковий обіг значний польовий, етнографічний матеріал, аналіз якого дозволяє зробити висновок, що для сільського населення народні меблі передають національну ідентифікацію, зв'язок з народною культурою та традиціями свого роду, оберегові властивості й високий рівень мистецького виконання.

У четвертому розділі *«Компоненти інтер'єру призначені для снання»*, автор з'ясовує фактори, які впливали на формування та еволюцію меблів для сну як для дорослих, так і для дітей. Зокрема, Сивак В.П. слушно зупиняється на особливостях одного із найдавніших типів пристосувань для сну – полу («піл», «нари», «помост»). У роботі наводиться матеріал про «піл» з праць дослідників народної культури кінця XIX – початку XX ст., варіанти конструктивного облаштування «полу», його поступової заміни переносними ліжками примітивної конструкції. Щодо еволюції пересувних дерев'яних ліжок («постелі»), то автор на основі польових та літературних джерел з'ясував, що вони входили в селянський побут поступово. На Бойківщині та Лемківщині цей процес активізувався лише у 20-х рр. XX ст. До безперечних заслуг Сивака В.П. варто віднести другий підрозділ четвертого розділу *«Меблі для дітей»*. Тут зібрано чималий рідкісний матеріал про меблі та пристосування призначені виключно для дітей. Дисертант передовсім зупиняється на характеристичі підвісних, переносних, комбінованих колик та переносних ліжечок. При цьому з'ясовано, що на Бойківщині, Гуцульщині та Лемківщині побутували підвісні та переносні колски, лише спорадично – комбіновані. У свою чергу кожен із цих типів мав свої підтипи та різновиди.

У п'ятому розділі *«Облаштування кухонного та ужиткового призначення, інші елементи інтер'єру»* увага дослідника зосереджена на розгляді особливостей меблів для споживання їжі – місце розташування, конструктивні особливості та функціональне використання стола-скрині та стола. Окрему увагу дисертант присвятив меблям для зберігання продуктів, одягу та предметів господарського призначення. Досить детально описано варіанти хатніх одинарних полиць та мисників за їх функціональним призначенням, основні конструктивні елементи скринь. У роботі присутній рідкісний в науковій літературі матеріал про різноманітні форми грядок та жердок, що використовувались у традиційній народній хаті для навішування тканин, одягу

тощо. Завершують основну частину роботи відомості про освітлювальні засоби та пристрої. Автор умовно класифікує їх на два типи. У перших основа до горіння складається переважно з твердих матеріалів, а другі – це світильники, які мають відкриті або закриті ємкості для зберігання рідких горючих засобів.

Кожен розділ дисертаційного дослідження В. Сивака завершують вмотивовані та підкріплені конкретними аргументами висновки.

Дисертацію завершують добре прописані, науково акцентовані **висновки**, які цілковито кореспондуються із науковими завданнями роботи. Наголосимо лише на одному дослідницькому акценті – з'ясуванні часових параметрів проникнення в інтер'єр житла населення Карпат окремих рухомих меблів. Автор вважає, що першими такими предметами були невеликі ослінчики та ослони, виготовлені із природніх відрубків деревини. Їх артефакти проіснували до середини ХХ ст. Із впровадженням напівкурної системи опалення відбулась заміна нерухомих меблів на мобільні. Найшвидше зміни, на думку автора роботи, відбувались на Гуцульщині, пізніше на Бойківщині та Лемківщині.

Стиль тексту дисертації відзначається чіткістю, науковою аргументованістю, логічним викладом. Дисертант залучив великий масив цікавого, науково вагомого і достовірного матеріалу з різноманітних джерел, що засвідчує його широку поінформованість у даній проблемі. Дослідник проявив уміння добирати, систематизувати та аналізувати залучену інформацію для доведення поставленої мети.

Суттєво доповнюють текстову частину дисертації оформлені та підготовлені **додатки**.

Оцінюючи дисертацію Василя Пилиповича Сивака, як завершене повноцінне наукове дослідження, все ж виникла потреба висловити окремі **побажання**:

- варто було би більше уваги приділити архівним неопублікованим матеріалам, оскільки дисертант згадує лише архівний фонд О. Плісецької та власні польові етнографічні матеріали, оформлені в окремі зошити, що зберігаються в архіві Інституту народознавства НАН України. Це безперечно не вичерпує всього масиву наявних матеріалів.

- цікаво було б простежити зв'язки між традиційними формами внутрішнього облаштування оселі досліджуваного автором періоду та сучасним його використанням.

- на нашу думку, роботу підсилило б використання в окремих частинах матеріалів, що стосуються застосування внутрішніх складових інтер'єру сільського житла у родинній та календарній обрядовості.

- одним із завдань дисертаційної роботи було уточнити і локалізувати термінологію щодо позначення складових внутрішнього облаштування хати, їх деталей. Для написання роботи використано діалектологічні видання, словники. Вся робота пронизана величезною кількістю термінів, народних назв. Але для повноти реалізації поставленого завдання у додатках можна було б помістити короткий термінологічний словник.

- ознайомлення зі змістом дисертації наштовхує на думку про доцільність використання при дослідницькому опрацюванні даної теми картографічної методики. Застосування картографічного методу дало б можливість наочно

висвітлити питання генези печі, як важливої складової внутрішнього житлового простору селянської оселі; столу, як основи репрезентативної частини хати; ліжка, як основного виду меблів для сну, чіткіше окреслити їх основні локальні варіанти, що є істотним при з'ясуванні зв'язку народного житла з історико-етнографічним районуванням регіону.

- подаючи коротку характеристику музейних збірок, маючи значний ілюстративний матеріал з музейних фондів – у списку джерел не бачимо жодної позиції, яка відображала предметно-речову пам'ятку з колекції музею, а при дослідженні інтер'єру традиційного народного житла музейні фондові збірки є одним із головних видів джерел.

Означені зауваження і побажання не знижують теоретичний рівень та наукову актуальність дисертаційної роботи Сивака Василя Пилиповича. В цілому дослідження Сивака В.П. є самостійним та обґрунтованим. Положення та висновки дисертації належним чином відображені у публікаціях автора, апробовані на наукових конференціях. Друковані праці й автореферат у достатньому обсязі висвітлюють основні положення дисертаційного дослідження.

Вважаємо, що сформульовані дисертантом завдання повністю виконані, мета дослідження досягнута. Кандидатська дисертація є цілісною науковою працею.

Дисертаційне дослідження Василя Пилиповича Сивака «Облаштування інтер'єру народного житла Українських Карпат кінця XIX – першої половини XX ст.» за своїм змістом, теоретичною і методологічною базою, зробленими висновками і науковою новизною відповідає вимогам МОН України до кандидатської дисертації, а її автор Сивак Василь Пилипович заслуговує присвоєння наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.05 – «Етнологія».

Офіційний опонент:

кандидат історичних наук,
директор Закарпатського музею
народної архітектури та побуту,
доцент кафедри історії України
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Коцан В.В.

Підпис доцента Коцана В.В. засвідчую
вчений секретар УжНУ

Мельник О.О.

Ужгород, 14 вересня 2017 р.